

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Сенати
Фан, таълим, маданият ва спорт масалалари қўмитаси

Мирзо Улугбек номидаги
Ўзбекистон Миллий Университети

Республика “Миллий ғоя ва мафкура”
илмий-амалий маркази

“ФАЛСАФА ТАРИХИ ВА ЗАМОНАВИЙ ЖАМИЯТНИНГ МАЪНАВИЙ ТАРАҚҚИЁТИ”

МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ
ФАЛСАФА ФАКУЛЬТЕТИНИНГ
35 ЙИЛЛИГИГА БАФИШЛАНГАН

РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯСИ МАТЕРИАЛЛАРИ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ МАЖЛИС СЕНАТИ ФАН, ТАЪЛИМ,
МАДАНИЯТ ВА СПОРТ МАСАЛАЛАРИ ҚҮМИТАСИ**

**МИРЗО УЛУГБЕК НОМИДАГИ
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ**

**“МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАФКУРА”
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ МАРКАЗИ**

ФАЛСАФА ФАКУЛЬТЕТИ

“ФАЛСАФА ТАРИХИ ВА МАНТИҚ” КАФЕДРАСИ

**“ФАЛСАФА ТАРИХИ ВА ЗАМОНАВИЙ
ЖАМИЯТНИНГ МАҲНАВИЙ ТАРАҚҚИЁТИ”**

**РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ – АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯСИ МАТЕРИАЛЛАРИ**

(2014 йил 6 май)

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси босиб
зарурини тақдимотлаштиришадан кийин ишлаб чирканганда, оларни
хизмати ва гиёбадатшайти замоний таҳлилчидардан оларни саломлайди. О

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси босиб
зарурини тақдимотлаштиришадан кийин ишлаб чирканганда, оларни
хизмати ва гиёбадатшайти замоний таҳлилчидардан оларни саломлайди. О

Умуман олганда, ёшларнинг ижтимоий фаоллик ва бағрикенглиги ҳукукий ниятини ўзлаштириши орқали ҳаётга, ўзи дуч келаётган муаммоларни ечишга, ижтимоий-хукукий институтлар фаолиятига фаол муносабатда бўлишини тақозо шуди. Ҳеч ким, шу жумладан ижтимоий-хукукий институтлар ҳам, шахсга уни ижтираётган ҳукукий муаммоларга оид ахборотларни, манбаларни таш-тайёр тақдим этмайди. Шахс зарур ҳукукий ёрдамни ўз ижтиёри билан олади ва уни тадбиқ этиш соҳасини ўзи белгилайди. Ушбу ихтиёрийликда толерантлик ижтимоийтдининг даражаси акс этади. Аммо бу ихтиёрийлик мутлақ шахс ижтиёридаги хатти-харакат эмас, яъни у қонунлар доирасидаги ихтиёрийликцидир. Демак, толерантлик нафакат ахлюкий, шу билан бирга ижтимоий-хукукий ҳаётга роол муносабатда бўлишини ва ҳукуқ имкониятларидан қонунлар доирасида таъддалана билишини талаоб қиласди. Бунинг учун, шубҳасиз, ҳукукий онг, ҳукукий тафаккур, ҳукукий эътиқод – ҳукукий маданият зарурдир. Ушбу бир-бираига таъликтик боғлиқ жараёнлар толерантликни позитив, тараққиётнинг катъий таълими таълирига тўғри келадиган ижтимоий-маданий ҳодисага айлантиради.

Бутун жамият ва маънавиятимиз тарихига хос бўлган ушбу хусусиятлар ижтимоий-фалсафий меросимизда мавжуд бўлган қатор муаммолар, хусусан ёшларнинг ижтимоий фаоллашуви ва бағрикенглик масалаларини ҳал қилишдаги таъдум умумийликларни белгилаб келган. “Тарихий тажриба, анъаналарнинг мерос бўлиб ўтиши – буларнинг барчаси янгидан-янги авлодларни тарбиялайдиган сарнандиятларга айланиб қолмоги лозим”, деб катъий таъкидлаган эди И.Каримов. Шунинг учун ушбу жараёнларда бошқа имконият ва воситалар қаторида ижтимоийтдининг бой ҳамда қадимги ижтимоий-фалсафий мероси ҳам кенг ва унумли таълимиши керак, хусусан ундаги ёшларнинг ижтимоий фаоллашуви ва бағрикенглик фоялари, жамият ва инсонга нисбатан зўравонлик, куч ишлатишлик, таъсизлик, ноҳақлиска қарши курашиб, жамиятда барқарорлик ўрнатишга таълиш анъаналари кўп асрлардан бўён шаклланиб келган.

Маърифатпарварларнинг илмий меросини, фалсафий-хукукий таълимотларини ўрганиши ва тадқиқ қилиши – давр таълаби

Б.Қандов – ТИМИ ўқитувчиси,
Н. Алимухамедова - ТИМИ ўқитувчиси,

Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигини кўлга киритиши, ижтимоий-сиёсий саларда бўлгани каби, маънавий-маданий ҳаётимизда ҳам катта ўзгаришлар жадиди. Бой маънавий ва маданий мероси билан қонуний турурланиши ҳисси ҳалқни йўлигини теран англашига олиб келмокда. Дарҳаққиат, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг: “..халқнинг маданий қадриятлари, маънавий мероси минг йиллар мобайнида Шарқ ҳалқлари учун курдатли маънавият манбай бўлиб хизмат қилган. Узоқ давом этган қаттиқ мафкуравий тазийикка қарамай, Ўзбекистон ҳалқи авлоддан-авлодга ўтиб келган ўз тарихий ва маданий сарнандиятларини саклаб қолишга муваффақ бўлди.

Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсагасида: хавфсизликка таҳлил, барқарорлик шартларини ва тараққиёт шартлари. – Т.: “Ўзбекистон”, 1998. – Б. 140.

Мустақиллигимизнинг дастлабки кунларидан оқ, аждодларимиз томонидан кўп асрлар мобайнида яратиб келинган ғоят улкан, бебаҳо маънавий ва маданий меросни тиклаш давлат сиёсати даражасига кўтарилган ниҳоятда муҳим вазифа бўлиб қолди”, - деган фикрлари ҳамда яхлиг фалсафий-хукукий, сиёсий-ғоявий таълимотларидан келиб чиқсан ҳолда буюк мутафаккирларимизнинг бой илмий-ижодий, ғоявий-ижтимоий меросини чукур ўрганиш, улар мазмун-моҳиятини ҳалқимизнинг маънавий-маърифий мулкига айлантириш, сиёсий, давлат-хукукий қарашлари ҳамда ғояларини тадқиқу тарғиб қилиш истиқтолимизнинг қадриятларига уйғун миллый давлатчиликимиз сиёсатига айланди.

“Биз маънавий қадриятларни тикланишини, - деб таъкидлайди Ислом Каримов, - миллый ўзликни англашнинг ўсишидан, ҳалқнинг маънавий сарчашмаларига, унинг илдизларига қайтишдан иборат узвий, табиий жараён, деб хисоблаймиз.

Ҳалқимиз сиёсий мустақиллик ва озодликни кўлга киритгач, ўз тақдирининг чинакам эгаси, ўз тарихининг ижодкори, ўзига хос миллый маданиятнинг соҳибига айланди”².

Қадим Туронзаминда буюк алломалар ва мутафаккирларнинг каشف этган бой илмий-ижодий мероси инсоният цивилизацияси тараққиётida муҳим рол ўйнаган жаҳонга маълум. Демак, ўзбек ҳалқи эрк ва озодликка эришиш, миллый мустақиллик учун асрлар давомида курашиб келган. Миллый озодлик ва мустақиллик кураши тарихида ҳалқни тенгликка, эркинликка, озодликка чорлаган, шу муқаддас йўлда, ҳатто жонини ҳам баҳшида этган фидойи жадидлар – ўзбек тараққийпарвар зиёлilarimiznинг ўрни алоҳида аҳамият касб этади.

Жадидчилик харакатининг раҳнамоларини мустамлака Туркистондаги инқирозли ҳолат – ҳалқнинг ҳам чор маъмурлари, ҳам маҳаллий амалдорларнинг иккى томонлама зулми остида қолганлиги, уларнинг қашшоқлиги, эрки ва ҳак-хукукларининг беҳад оёқости қилинаётганлиги ғоят ташвишга солған эди. Улар жамиятнинг ҳаддан зиёд тараққиётдан орқада қолганлиги, маданий қолоқликни теран англаб, давлат тузуми ва бошқарувини ислоҳ этишини, ҳалқни саводхон-маърифатли қилиш мустамлакачилик зулмидан озод бўлишининг истиқబол йўли деб билдишлар. Жадидлар милллат ва мамлакатни ривожлантириш, жамиятни янги тараққиёт босқичига олиб чиқиш учун нафақат назарий жиҳатдан, балки амалий томондан алоҳида фидойилик кўрсатдилар. Шу тариқа, уларнинг сиёсий фаолиятлари ва ғоялари сиёсий-хукукий мазмун касб этди. Ислом Каримов таълимотида жадидчилик ғояларининг моҳиятига алоҳида эътибор берилганлигининг сабаби ҳам ана шунда: “Фидойи жадидларимиз ҳаёти биз учун ўринак, - деб таъкидлайди Юртошибимиз, - ёшлиарни истиқтол, ватанпарварларлик, милллатпарварларлик, инсонпарварларлик руҳида тарбиялашда муҳим аҳамиятта эга, уларнинг босиб ўтган кураш йўлини ўрганиш зарур”.

Жадид арбобларидан Абдурауф Абдураҳим ўғли Фитратнинг Ўзбекистон фани ва маданияти тараққиётiga қўшган бекиёс хиссаси ва келажак авлодларга ўринак бўлувчи фуқаролик жасоратини инобатга олиб ҳамда унинг илмий ва адабий меросини алқимизга тўла етказиши мақсадида 1996 йил 22 февралда Ўзбекистон

¹ Каримов И. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Тошкент: Ўзбекистон, 1999. 524-бет.

² Ўша жойда. 524-бет.

Республикаси Вазирлар Махкамасининг Қарори¹, Ватанимиз озодлиги ва истиқоли учун курашларда жон фидо этган, миллатни ҳуррият ва эркинликка чорлаган, шўро тузуми даврида қатагон қурбонлари бўлган минглаб фидойи шаҳид зиёлилар хотирасини абдийлаштириши, ҳаёти ва фаолиятини, бой илмий-ижодий меросини янада чуқур ўрганиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 12 майдаги “Ватан ва ҳалқ озодлиги йилида қурбон бўлган фидойилар хотирасини абдийлаштириши тўғрисида”ти Фармойиши², 1999 йил 22 июлдаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг Қарори³ ва “Қатагон қурбонларини ёд этиш кунини белгилаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 1 майдаги Фармони⁴ ҳуррият, озодлик, эрк ва тараққиёт учун курашган аждодларимиз хотирасини абдийлаштириш йўлидаги муҳим тадбирлар бўлди.

Буюк мутафаккирлар ва Ватан озодлиги курашчилари – жадидларнинг ҳаёти, мероси, “Ватан - саждагоҳимдир” деган ғоя мужассам сиёсий, ҳукуқий таълимот ўз ибрати ва моҳияти, ҳозирги истиқолимиз қадриятларига уйгун вобасталиги билан катта сиёсий, ғоявий, ҳукуқий ва долзарб аҳамият касб этади.

Юртбошимиз таъкидлаганидек, жадидларнинг бой илмий меросини ўргангандга шунга ишонч ҳосил қилиш мумкинки, уларнинг ҳаммасида – Ватан, дин, ҳалқ ва миллат масаласи биринчи ўринда туради. Масалан, буюк ватандошимиз А.Фитрат ва М.Бехбудий фикрларига эътибор беринг: “Юртим, Туроним! Сендан айрилмоқ – менинг ўлимим. Сенинг учун ўлмоқ – менинг тириклигимдир... Мен сенинг учун тирилдим, сенинг учун яшарман, сенинг учун ўлурман. Эй туркликнинг муқаддас ўюғи! Ўлим сенинг ўлнимингни истаганларга, нафрат сени кўмгани келгланларга”⁵; “Биз ўз қисматимизни биламиз... агар бизнинг ҳаётимиз ҳуррият ва ҳалқнинг баҳт-саодати учун қурбонлик сифатида керак бўлса, биз ўлимни ҳам ҳурсандчилик билан кутиб оламиз...”⁶.

И.А.Каримов жадидлар ижодидан илҳомланиб шундай дейди: “Миллий истиқолимизнинг оташин курашчиларидан бири Абдурауф Фитрат бир шеърида “Ватан - саждагоҳимдир” деган фикрни баён қиласди. Чиндан ҳам, Ватан тўйғуси, Ватан тушунчаси биз учун саждагоҳдай пок ва улуғ бўлмоғи керак. Биз она Ўзбекистон истиқдолини, унинг шаъну шавкатини қандай ҳимоя этишини отабоболаримиздан мерос қилиб олишимиз ва унинг ҳимоясига ҳамиша тайёр турмоғимиз даркор”.

Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тобора мустаҳкамланиб бораётган ҳозирги даврда – миллий истиқолол учун курашган, қатагон йилларида ноҳақ қурбон бўлган зиёлиларнинг бой илмий-њектимой меросини чуқур ўрганиш, жумладан, жадид мутафаккирларнинг давлат-ҳукуқий қарашларини тадқиқ этиши,

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг Қарори. Абдурауф Фитрат таваллудининг 110 йислигини инионлаш тўғрисида // Ҳалқ сўзи. 1996, 24 февраль.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 12 майдаги Фармойиши. // Ўзбекистон овози. 1999, 13 май.

³ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг Қарори. Ватан ва ҳалқ озодлиги йилида қурбон бўлган фидойилар хотирасини абдийлаштириши тўғрисида // Ҳалқ сўзи. 1999, 23 июль.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 1 майдаги Фармони: Қатагон қурбонларини ёд этиш кунини белгилаш тўғрисида // Ҳалқ сўзи. 2001. 2 май.

⁵ Фитрат А. Юрт қайғуси. Бир ўзбек йигити тилидан // Ҳуррият. 1917. 18 август.

⁶ Бехбудий М. Васитнома. Танланган асарлар. – Т.: Мавъавият, 1999. 254-б.

Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т.3. – Т.: Ўзбекистон, 1996. 82-б.

бу борадаги қимматли гояларини халқимизга етказиш ниҳоятда долзарб деб ўйлаймиз. Жадидлар ҳаракатига ҳар қайси даврда турлича муносабат билдирилган. Профессор А.Ализхўжаев машъум мустабид тузумнинг илдатларини ўзининг “Давлатчилик ва маънавият” номли асарида шундай ҳаққоний ифодалаганди: “Баъзи ҳамюртларимиз буок ўғлонларимиз Чўлпон, Фитрат, Беҳбудий, Усмон Носир, Абдула Қодирий ва бошқаларни коралаши натижасида кўплаб юкори мансабларга эришдилар. Улар миллатпарвар, миллий ифтихорга эга бўлган кишиларнинг номларини қанчалик кўп сотсалар, уларни собий тузум шунчалик юкори лавозимга кўтарар эди. Қизиги шундаки, кейинроқ уларнинг ўзлари ҳам ўзларидан устароқ соткинлар томонидан чакувга олинниб, ўйқ қилиб юборишли”¹.

Хукукшунос олим З.Исломов тўғри таъкидлаганидек, “давлат ва хукук муттасил ривож топиб боради. Жамият тараққиётининг ҳар бир мухим босқичи улар ривожининг янги поғонаси”². Шу маънода, жадидларнинг давлат-хукук гояларини умумлаштириш, битта тизимга келтириш, ўрганиш, уларнинг бу борадаги карашларини таҳдил ва тадқиқ этиши мухим аҳамияттади.

Қагағон даврининг ноҳақ курбонлари – Махмудхўжа Беҳбудий, Абдурауф Фитрат, Мунавварқори Абдурашидхонов, Файзулла Хўжаев, Абдулҳамид Чўлпон ва бошка жадид зиёлиларимизнинг фалсафий-хукукий таълимотларини ўрганиш ва тадқиқ килиш – давр талаби. Зоро, уларнинг бу борадаги қимматли меросларини ўрганиш, тадқику тарғиб килиш, ривожлантириш, ёшлар онгига сингдириш катта илмий-назарий, амалий ва тарбиявий аҳамиятта эгадир.

Тасаввуф таълимоти ислом фалсафасининг маънавий илдизи О.Ортиков - ҚДПИ ўқитувчи

Тасаввуф таълимотини ислом фалсафасининг таркибий қисми, уларни уйғун концепция, фалсафий – маънавий, рухий – ахлоқий таълимот сифатида қараш фалсафа фанлари доктори, профессор Р.Т.Шодиев, Г.Н.Наврӯзова, фалсафа фанлари номзоди Э.Зоиров, Г.Юнусова, З.Ахмедова, С.Гозиев, З.Исакова, С.Исмоиловнинг махсус тадқикотларида, фалсафа фанлари доктори, профессорлар Ҳ.Аликулов ва Р.Н.Носировларнинг асарларида, фалсафа фанлари номзодлари М.Қодиров, М.Сафарбоев, Н.Сафарова, Ж.О.Неъматова, Ж.Холмўминов, З.Исакова, С.Жумаева кабиларнинг илмий мақолаларида ҳам мавжуддир. Тўғри тасаввуфининг ilk босқичида баъзи соликлар “ҳатто пайғамбардан ҳам воба кечишгача борган”, “ваҳдат ҳавойиси бўлиб қолганлар”³. Диний, исломий илим билан тасаввуфиий илим ўртасида фарқ мавжуд, “тасаввуфининг хурфикрли анъаналари баъзи тарихий даврларда уни исломий ақидалардан бирор узоклаштирган”,⁴ аммо, тасаввуф таълимотида Аллоҳнинг ягоналигини тан олиш, Куръони каримни илоҳий китоб деб билиш, шариат талабларига риоя этиши шарт ҳисобланган, мазкур умумий концептуал асосдан, исломий ақида негизидан келиб

¹ Ализхўжаев А. Давлатчилик ва маънавият. – Т.: Шарқ, 1997. 93-б.

² Исломов З.М. Давлат ва хукук: умумназарий масалалари // Давлат назарияси. – Т.: Адолат, 2000. 13-б.

³ Каранг: Аликулов Ҳ., Носиров Р., Колиров М., Омонбоева Р., Ашурев А. Тасаввуф таълимоти ва унинг ёшлар тарбиясидаги ўрни. Андижон. 2005. -9 б.

⁴ Ўша асар. -65 б.

11. Хусаинова Г.С.	<i>Абдураҳмон Жомий ижодининг диний ва фалсафий таълимилари</i>	205
12. Шермухаммедова О. У.	<i>Маърифатпарварларнинг ёшлиарда толерантликни шакллантириши муаммолари билан боғлиқ ижтимоий-фалсафий мероси</i>	207
13. Қандов Б. Алимухамедова Н.	<i>Маърифатпарварларнинг илмий меросини, фалсафий-ҳуқуқий таълимотларини ўрганини ва тақдир қилиши – давр талаби</i>	211
14. Ортиков О.	<i>Тасавуғф таълимоти ислом фалсафасининг маънавий илдизи</i>	214
15. Музаффаров А. Абдусаматов Ф.	<i>Қадимги давр ва ўрта асрлар гарбий европа фалсафий тафаккури ривожисида тақдир тушиучасининг эволюцияси</i>	217
16. Куйжонова О.	<i>Илк ўрта асрлар ислом фалсафаси шакланишининг гносеологик асослари</i>	220
17. Худайназаров Н.	<i>Амир Темур фаолиятининг тарихий жиҳатлари</i>	223
18. Нематова М. Халлукова М.	<i>Ёшлиар ўзлигини аңглани ва Шарқ мутафаккирлар қарашларини ўрганини долзарб масалалари</i>	227
19. Сафарова Т.	<i>Илом Газзалий гўзал ҳуққалар тўхрисида</i>	228
20. Сафаров М.	<i>Ўзбекистон ёшлиарнинг миллӣ маънавий меросга муносабати масаласи</i>	231
21. Дежконов Б.Б.	<i>Ёшлиарнинг ақли ва маънавий етук инсон бўлиб шакланишиларида Форобий билимларининг тутмаган ўрни</i>	233
22. Абдувасикова Д.Д.	<i>Современная философия</i>	235
23. Бозорбоева Ш.	<i>Маҳмудхўжа Беҳбудийининг диний-фалсафий қарашлари</i>	238
24. Иноятов Ш.	<i>Қадрияллар инсон маънавий камолотининг мухим омили</i>	239
25. Алижанов А.Г.	<i>Ислом фалсафасида рӯҳ масаласининг ўрганилиши</i>	242
26. Ғиёсов М.	<i>Маҳатма Гандининг ижтимоий қарашлари</i>	246
27. Karimov J.	<i>Vorisilik negizidagi qadryatlarimiz</i>	248
28. Равшанов Т.	<i>Амир Темур миллат фахри</i>	250
29. Эронов С.	<i>Ибн Рушднинг ақл борасидаги қарашлари</i>	252
30. Абдусаттарова С. Ф.	<i>Опыт изучения исламского права как фактор установления и укрепления нравственных норм поведения человека</i>	254
31. Тажиева Д.Б.	<i>Сўфи Оллоҳёрнинг “Сабот ул-ожизин” асарида тарбия масалалари</i>	256
32. Авезова Ў.	<i>Ибн Синонинг бортиқ ҳақидаги натурфалсафий қарашлари</i>	259
33. Мамасонов М.	<i>Шарқий философия Философские взаимы Джалалиддин Сардори</i>	140